

УДК 332.72

Лантух І. В.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В МОДЕРНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НАПРИКІНЦІ ХІХ—ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті аналізуються статистичні матеріали щодо функціонування вітчизняної банківської системи, а саме Селянського поземельного банку, акціонерних земельних банків, які сприяли переходу сільського господарства в площину капіталістичного виробництва. Особливу увагу звернено на позичкову систему для придбання землі у приватну власність. Цей процес розглядався у динаміці, охоплюючи період 1883–1890 рр., тобто часу, коли в країні почалося нове промислове піднесення. Проведено паралель із проблемою створення в сучасній Україні Державного земельного банку, мета якого – модернізувати сільське господарство на шляху до ринкових відносин.

Ключові слова: аграрна реформа, банківська система, Селянський поземельний банк, акціонерні земельні банки, позики, іпотека.

Постановка проблеми. Реформування аграрного сектору вітчизняної економіки на сучасному етапі спонукає ще раз звернутися до історії цього питання, адже розбудова ринкових відносин на засадах приватної власності на землю, яка розпочалася ще у 90-х роках ХХ ст., є головною метою аграрної реформи і вимагає ретельного вивчення історичного минулого. Тим більше що після реформи 1861 р. був створений ринок вільної робочої сили, що спричинило можливість для модернізації сільськогосподарського сектору в економіці. Цього не могло би здійснитися без банківської системи, яка на час кінця ХІХ – початку ХХ ст. уже була розгалуженою і багаторівневою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняну банківську систему вивчали і вивчають як історики, так і економісти. Цікавий матеріал знаходиться у працях Гіндіна І., Мігуліна П., Новікової І., Приймак О., Крохмалюка Д., Чухася А. тощо [1]. Висвітлюючи ту чи іншу сторону діяльності банківської системи, ці роботи не дають ретельного економічного висвітлення усіх проблем. Дана стаття, спираючись на матеріали та статистичні документи того часу, намагається показати, як виконувала банківська система, особливо Селянський поземельний банк, акціонерні земельні банки, свої прямі функції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розгляд іпотечної діяльності Селянського поземельного банку у динаміці (1883–1890 рр.) та дослідження його політики щодо головного його позичальника, а саме селянина.

Мета статті полягає в аналізі досвіду банків, які обслуговували земельний ринок Російської імперії наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., та в тому, як його можна використати в процесі реформування сучасного українського сільськогосподарського аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняна банківська система була створена після скасування в 1860 р. системи казенних кредитних інститутів. Приводом для цього, як зазначив у своїй доповіді міністр фінансів у вересні 1859 р. було те, що «казенні кредитні установи рано чи пізно обвалюються своїми труднощами на державне казначейство»; що «вони придушують усякий розвиток приватного кредиту» [2].

Банківська система як певна інституція в дореволюційний період характеризувалася своєю поліфонічністю. Ця характеристика підтверджувалася тим, що вона мала значний різновид за видами власності, організаційними і правовими формами, величиною та спеціалізацією кредитних установ.

Ці установи були приватними і громадськими, кооперативними і некооперативними, спеціалізованими та неспеціалізованими. Ця багатоманітність не була спонтанною. Вона була обумовлена соціально-економічними потребами тогочасного суспільства, які забезпечували, своєю чергою, життєздатність банківської системи.

Банківська інституція в Російській імперії була трирівнева. На вищому щаблі знаходилися Державний банк Росії, Державний дворянський земельний банк, Селянський поземельний банк, два казенні ломбарди та державні ощадні каси. Середній рівень охоплював: а) систему приватних комерційних структур, а саме: акціонерних комерційних банків, акціонерних земельних банків, акціонерних ломбардів; б) систему громадських кредитних установ: товариств взаємного кредиту, міських та сільських громадських банків, міських ломбардів, міських кредитних товариств, міських станових банків. Найнижчий рівень – це рівень, який був у цій системі домінуючим, бо живив грошима та господарською підприємливістю більшу частину економіки держави. Він являв собою систему установ дрібного кредиту та двох кооперативних банків. Ця багаторівнева система за наступні 50 років стала злагодженим механізмом, який мав великі напрацювання, а саме: міцну валюту, високі темпи економічного зростання, паліативну податкову систему тощо [3, с. 221].

У вітчизняній банківській системі Селянський поземельний банк займав значне місце. З'явившись 18 травня 1882 р. як державний іпотечний банк, він повинний був виконувати певні функції, а саме: надання довгострокової позики селянам для придбання ними землі у приватне володіння, виступав засобом господарської політики, спрямовував ресурси на розширення посівних площ, сприяв уведенню в обіг менш продуктивних ґрунтів тощо. Селянський поземельний банк видавав іпотечні кредити селянам розміром не більше ніж 125 крб. на одну особу і 500 крб. на домогосподарство терміном на 24,5 роки (під 7,5%) або на 34,5 роки (під 8,5%). Селяни під час купівлі землі повинні були одразу внести частину ціни землі, яка спочатку становила 20–25%. Сума, що залишалася, покривалась банком у вигляді довгострокової позики під заставу землі (на термін до 55 років). Селяни повинні були щорічними платежами погашати відповідну частину боргу і нараховані відсотки. Отже, селянський кредит був влаштований урядом на рівні ринкових цін, що склалися в країні. Але на відміну від акціонерних банків в уряді були потенційні можли-

вості здешевлення кредиту на 1,5%, якщо б він визнав за доцільне змінити правове становище умов приватного кредитування відповідно до пропозицій банкірів. Це свідчило про те, що істинною метою діяльності було отримання державою прибутку за рахунок селян. Позичальники через свою несправність не тільки позбавлялися придбаної землі, а в разі якщо ця земля була неподільною з його надільною ділянкою, то примусове відчуження впливало на господарство в цілому. Якщо ж уся земля опинялася у заставі, наслідком несправності у платежах ставало розорення.

Якщо звернутися до статистики, то діяльність банку можна прослідкувати в динаміці, а саме: порівняти два чотирьохрічні терміни, 1883–1886 та 1887–1890 рр. Таке порівняння дало наступні результати: за перші чотири роки домогосподарства, які купили землю з допомогою банку, нараховували 393 141 особу, а за друге чотирьохріччя – 334 921. Якщо за перший період було придбано 840 975 десятин землі, то за другий – 738 428, тобто на 1,14 рази менше. За перший період банком було видано до 35 301 359 крб., а за другий – 20 846 998 крб. Щодо першого періоду, то покупці сплатили із власних коштів 6 638 404 крб., а за другий – 5 941 870 крб. [4]. Співставлення цих цифр дало можливість зробити деякі висновки щодо Селянського поземельного банку, а саме: діяльність банку помітно скоротилася. Загальна кількість осіб, що приймали участь у покупках землі, зменшилася на 15%, площа купленої землі – менш як на 15%, ніж в першому періоді, а в сумі виданих позичок було ще більше зменшення – аж на 40%. Так як власна доплата покупців була у другому періоді тільки на 8% менше, ніж в першому, то, вочевидь, була менша доступність кредиту, що відкривалася Селянським поземельним банком: щодо першого періоду доплати селян із власних коштів становили тільки до 16% суми, виплаченої за землю, а у другому – вже 22%. Тому, як бачимо, висновок для діяльності банку за другий період був ще менш сприятливий, якщо констатувати, що до 1887 р. було відкрито тільки 34 відділення, а в 1890 р. діяло вже 43 відділення [4]. Слабка, повільна діяльність земельного банку була вочевидь. Так, у 1889 р. банком було видано позичок біля 3 700 000 крб., а в 1890 р. – 4 500 000, тоді як середній річний розмір позичок за усі вісім років досяг 7 000 000 крб. [4].

У кінці 80-х років XIX ст. усе частіше лунала думка про необхідність звужити діяльність Селянського поземельного банку. Ті, хто був проти останнього, посилювалися на те, що багато хто із його позичальників – неоплатні боржники і за банком залишилася доволі велика площа землі, яка була куплена за його сприянням. Так, у 1890 р., за банком, у результаті несплати позичальників, залишилося 113 175 десятин землі, тобто 8,8% усієї землі, купленої за допомогою банку і з капітальним боргом біля 6¼ млн. крб. Але по деяким губерніям земля, що залишилася за банком, складала дуже велику частину площі усієї землі, купленої в тих же губерніях, але при його сприянні, так: у Курській губернії – 25,22%; у Воронежській – 31,13%; у Полтавській – 34,36%; у Пензенській – навіть 39,34% усієї землі [4].

Усі ці факти свідчили про те, що селяни були несумлінними боржниками, тому кредит був організований зовсім неефективно, і виходячи з цього Селянський поземельний банк не мав майбутнього. Виникало питання: що робило покупців недоброросівними боржниками?

Слід зазначити, що купівля землі відносилася до тих форм розміщення капіталу, які доставляли тому, хто придбавав її, безумовну вигоду за умови, що придбання землі відбувалося при нормальних обставинах. Населення зростало, шляхи сполучення покращувалися, удосконалювалася сільськогосподарська культура, хоча це був повільний процес, тому прямим наслідком було те, що дохід земельних ділянок підвищувався і покупець землі був у прибутку. Прибуток був тим більший, чим більшу схильність до знижки мав ринковий відсоток, котрий зазвичай закладався в основу капіталізації доходу із земельних ділянок. Усі ці умови діяли так могутньо, що їхній вплив не паралізувався навіть зменшенням ціни землеробських продуктів, яке проявилася у всьому світі з 1880 по 1890 р.: зниження ціни уповільнювало зростання земельного доходу, але не поглинало його цілком і не робило покупців невинуватеними боржниками. Проте земельні ділянки купувалися нерідко і за аномальних умов.

Продажна ціна землі звичайно відповідала орендній платні: якщо середня орендна платня досягала 15 крб. за десятину, то власник не продавав десятину дешевше 200 крб. Саме тут умови купівлі землі становилися аномальними, так як ціна не визначалася вільною згодою сторін, а нав'язувалася покупцю ззовні, його нужденним положенням, неможливістю залишити батьківщину і шукати нової осілости. Якщо за придбанням землі при таких ненормальних умовах відбувалося підвищення хлібних цін, то невігоди покупця зникали у найближчому майбутньому і положення його ставало більш-менш міцним. Якщо ж хлібні ціни залишалися без змін, то покупцю нелегко було покрити борг, за допомогою якого він придбав земельну ділянку: необхідність обертати в гроші всі продукти з купленої ділянки призводило до того, що при цих продажах значна частина ціни «прилипала» до рук скупників і той, хто придбавав землю, залишався у невинуватеному становищі. Якщо ж ціни продуктів знижувалися, то неможливість паралізувати цей рух удосконаленням земельних прийомів дуже скоро ставила покупця землі у безвихідь, робила його невинуватеним боржником.

При цих узагальненнях дослідження спиралося на звітні Селянського поземельного банку. І абсолютно, і відносно за банком залишилося найбільше землі у чорноземних губерніях, саме там, де під впливом вищевказаних умов орендна і продажна ціни досягли на початку 80-х років штучної височини. Із усієї кількості землі, що залишилася за банком, понад половину (63 000 десятин) припадало на три губернії – Полтавську, Катеринославську, Саратовську, а інша половина – на шість: Пензенську, Воронежську, Уфимську, Тамбовську, Донську губернії. Із цих земель лише Уфимська не відносилася до чорноземної полоси. Але на причуд саме ця губернія більше усього цікавила переселенців. Саме сюди їх переселялося дуже багато, земля подорожчала і багато хто з покупців за неї переплатив. Дуже важливо, щоб земля була придбана при нормальних умовах по вигідній ціні, де селяни за допомогою банку придбали багато землі і де залишалися справними платниками за неї. Про це свідчили такі губернії, як Смоленська, Могилевська, Новгородська, Мінська, Тверська. У них було куплено за допомогою банку 513 000 десятин. Ці губернії нечорноземні й досить рідко заселені, вони не мали умов, які б могли підняти найомну і продажну ціни на

штучну висоту, а тому були полем нормальної діяльності Селянського поземельного банку.

Співставлення середніх купівельних цін за одну десятину землі в різних губерніях ще більш свідчило про загальне положення. Купівельна ціна однієї десятини була: у Курській губернії – 115 крб., *Полтавській* – 91 крб., *Воронезькій* – 81 крб., *Пензенській* – 76 крб., а в *Смоленській*–23крб.,*Мінській*–19крб.,*Новгородській*–9 крб. [4]. Практика свідчила, що в середніх чорноземних губерніях земля не приносила і не могла приносити в чотири рази більший прибуток, ніж у губерніях білоруських, і у 7–10 разів більший, ніж у *Новгородській* губернії. Ось причини, котрі зробили багатьох, хто узяв кредит у Селянському поземельному банку, несправними боржниками і за останні роки уповільнили розвиток цього дуже корисного закладу. Тим більше вважали цей застій тимчасовим, швидкоплинним явищем, бо банк приносив суттєву користь навіть найбільшим верствам селянства, найменше забезпеченим землею: із загальної кількості осіб, що придбали землю за допомогою банку, а це приблизно третина (240 000 осіб), були безземельні або мали крихітні клаптки землі, не більш 1½ десятин землі на особу. Але Селянський поземельний банк міг ефективно функціонувати тільки в такому випадку, якщо переселення селян були організовані і продажні ціни на землю не були штучно підвищені посиленням попиту на земельні ділянки у найбільш густо заселених губерніях.

Щоб зрозуміти ефективність діяльності державного Селянського поземельного банку і що вимагало оптимізації в його роботі, звернемося до звіту цього банку за 1890 р. Саме цей рік дає нам гарну «картинку» продажу селянської землі, тобто добре висвічує одну зі сторін його діяльності.

За неплатіж тих боргів, які були накопичені за несплату за землю несправними позичальниками, був призначений їхній розпродаж із публічних торгів, а потім відбувся і сам продаж. Але так як бажаячих придбати землю, якою володіли селяни, було дуже мало, тому лише сама незначна її частина була продана, а остання, за безуспішності торгів, залишилася за банком. Це дуже добре простежується за табл. 1 [5]:

Таблиця 1
Продаж землі Селянським поземельним банком за 1887–1890 рр.

Роки	Продавалося ділянок банком	Продано ділянок банком	Залишилося ділянок за банком
1887	56	-	56
1888	41	3	38
1889	75	2	73
1890	61	4	57

Джерело: [5]

Банком продавалося 113 175 десятин землі, на яких у момент їхнього переходу у власність банку нараховувалося капітального боргу по виданим банком позичкам 6 745 593 крб. Відсоткове відношення до загальної кількості купленої при сприянні Селянського поземельного банку землі й видано під ці землі позички становило: кількість землі – 8,18%, а сума позичок – 14%. Більше за все залишилося за банком землі у губерніях: *Полтавській* – 31 221 десятина, *Катеринославській* – 18 136, *Саратовській* – 13 492, *Курській* – 8 089, *Донській області* – 7 704, *Пензенській* –

6 581, *Уфимській* – 5 423, *Тамбовській* – 4 062 [5]. По сумі позичок, що рахувалися на залишених за банком землях, перше місце займала *Полтавська губернія*, а саме 2 354 920 крб. Курська губернія, що займала четверте місце за кількістю залишеної за банком землі, по сумі позичок стояла другою – 1 028 009 крб. У *Катеринославській губернії* сума позичок, що рахувалися за залишеними за банком землях, становила 600 125 крб., у *Пензенській* – 541 595 крб., *Воронезькій* – 479 300 крб., *Саратовській* – 411 550 крб., *Тамбовській* – 307709 крб., *Донській області* – 243 060 крб., *Уфимській* – 120 842 крб. [5].

Якщо вищезгадані цифри виразити у відсотковому відношенні до загальної кількості землі, що прийняв банк у заставу в даних губерніях і виданої під ці землі позички, то отримуємо зовсім інші результати. Так, наприклад, по *Пензенській губернії* залишилося за банком 39,34% усієї купленої в цій губернії землі, а позичка на них становила 48,8% виданих банком у цій губернії всіх позичок. Щодо *Полтавської губернії*, то за банком залишилося 34,36% усієї купленої землі та 33,53% виданих під землі позички банку. У *Воронезькій губернії*, відповідно, 31,13% і 33,36%; у *Курській* – 25,22% і 30,81%; у *Тамбовській* – 16,8% і 17,72%; у *Саратовській* – 15,89% і 13,58%; у *Катеринославській* – 11,37% і 8,99%; у *Донській області* – 11,19% і 10,95%, а в *Уфимській губернії* – 4,64% і 6,28% [5]. За усім майном, що залишилося по безрезультативності торгів за банком, нараховувалося платежів по позичкам банку за час із моменту надходження у власність банку на 01 січня 1890 р. (у сумі платежі становили 2 крб. 75 коп. на стовідсоткове погашення: по позичкам на 24½ роки – 2%, по позичкам на 34½ роки – 1% і витрати на адміністрацію – 1%), 1 210 652 крб.; витрат, що зробив банк як по укріпленню маєтків за банком, по сплаті земських та інших податей, так і по експлуатації маєтків, – 48 998 крб., а всього – 1 259 649 крб. На поповнення цієї суми надійшло прибутків з маєтків 405 047 крб., отримано від покупців за продані маєтки 27 297 крб., покрито прибутками банку у 1888 р. 22 757 крб., у 1889 р. – 315 163 крб.; останні 489 385 крб. були записані у збиток. Потім у поточному 1890 р. платежів було 643 848 крб. та інших витрат 55 476 крб., а разом це становило 699 324 крб.; надійшло ж доходів 307 221 крб., отримано від покупців земельних ділянок 20 413 крб., останні 371 689 крб. потім були покриті прибутками банку [5].

Якщо при продажу з публічних торгів земель заборгованих позичальників було мало бажаячих купити ці землі, які були у власності селян, то ті ж причини впливали на успішність реалізації цих земель після надходження їх у власність банку. За весь час, тобто з 1887 р по 1890 р., із загальної кількості землі (що надійшла у власність банку) у 113 175 десятин продано було лише 24 407 десятин, тобто п'ята частина. Серед тих, хто придбав землю, були представники різних прошарків, а саме: дворяни та духовні особи, які купили 9 570 десятин, купці та міщани – 3 537 десятин, німці-колоністи – 457 десятин, земство – 25 десятин, селяни – 10 818 десятин. Причому Селянський поземельний банк виконував свої безпосередні функції. Покупцям останньої категорії, а саме селянам, банк видав 106 позичок на суму 231 399 крб. [5]. Після проведених банківських операцій із продажу земель на 01 січня 1891 р. за банком нараховувалося 88 768 десятин землі із позичкою банку 4 982 987 крб.

У 1895 р. Селянський поземельний банк одержав право купувати землю у поміщиків на власний розрахунок. У 1895–1905 рр. він купив у них 961 500 десятин землі (зазвичай по 71 крб. за одну десятину). За законами від 03 листопада 1905 р. та від 15 листопада 1906 р. амортизацію позик на купівлю землі було розстрочено на 55 років, а відсоток за позику знижено до 4,5%. Столипінська аграрна реформа мала свій погляд на даний банк. Тоді Селянський поземельний банк був головним фінансовим важелем у реалізації столипінської аграрної реформи та в утворенні хутірського та відрубного землевладіння. Разом із тим збільшувалася кількість землі, що була у власності банку, і землі, яку він продав селянам (майже винятково індивідуальною власникам) – у 1906–1916 рр. становила 4,6 млн. десятин [6].

В Україні Селянський поземельний банк мав свої філії в Київській, Волинській, Катеринославській, Подільській, Полтавській, Чернігівській, Херсонській губерніях [7]. Самим успішним було Київське відділення Селянського поземельного банку. З 1883 по 1910 р. це відділення надало 9 010 позик, тобто 4,3% від загальної кількості по Росії, а щодо купівлі землі, то було придбано за цей період 245 828 десятин землі, що становило 1,8% від загальноімперського показника. За час з 01 січня 1906 р. до 01 травня 1910 р. у диспозиції Селянського поземельного банку в Україні було 663 479 десятин землі, зокрема 505 212 десятин він купив у поміщиків. Із 1907 р. і до 01 червня 1910 р. Селянський поземельний банк у цьому регіоні продав переважно заможному селянству 460 550 десятин [6].

Окрім Селянського поземельного банку земельний кредит видавався і акціонерними земельними банками, такими як Харківський земельний банк (1871 р.), Київський земельний банк (1872 р.), Сумський селянський банк (1885 р.) тощо. У діяльності даних банків не можна не помітити, що вона була чисто стороннього характеру, власне, складений (статутний) капітал не мав майже ніякого значення і кошти банку залучалися шляхом випуску заставних листів, забезпечених повністю закладеними землями, акцій. Операція нехитра, але надто оплачувана хліборобами. У відсутності іншої форми земельного кредиту землевласники мимоволі користувалися послугами названих банків, це по-перше, а по-друге, раз по тих чи інших причинах застава здійснена, то доводилося вже рахуватися з істотним фак-

том і оцінити його значення у ланцюзі причин, які породили землеробське зубожіння.

Середня річна втрата банків не перевищувала 1% на складений капітал – явище ледве відоме в якій-небудь іншій комерційній справі. Це зрозуміло через те, що позичкові операції банків забезпечувалися землею, цінність якої постійно зростала, тому втрати могли відбуватися тільки від необережних оцінок, аж ніяк не від самої сутності справи.

Відсоток по позичках, що вилучався банками, повинний уважатися надмірно високим, так як він на 3% перевищував витратність землі та він власника до банкрутства [8].

Висновки. Самі банки повинні були зменшити свої «апетити», так як чисто їхні комісійні послуги оплачувалися надзвичайно високим гонораром. Тому потрібно, як уважали тогочасні фахівці, у майбутньому віддати державний земельний кредит усім землевласникам, без різниці станів. Зважаючи тільки на такого сильного конкурента, як державний банк, акціонерні банки, без сумніву, негайно отримали б свої вимоги, може, навіть на шкоду дивідендам акціонерів, але зате в прямий прибуток землеробству, на якому був заснований увесь вітчизняний добробут.

Сьогоднішня Україна, йдучи до європейської спільноти, прагне переформувати свою економіку на ринкові відносини. Сільське господарство як один із найважливіших секторів економіки, модернізуючись у межах цих орієнтирів, бачить такий дієвий механізм у реалізації цього завдання – створення Державного земельного банку. Мета створення даного банку лежить у наступній площині: 1) він управлятиме землями державної власності та займатиметься консолідацією земель; 2) він буде сприяти розвитку малого та середнього бізнесу на селі за рахунок дешевих кредитів; 3) він одержуватиме прибуток від здійснення банківських операцій та впровадження іншої діяльності відповідно до законодавства, а саме продавати і купувати землі, передавати їх в оренду та інше користування тощо [9].

Проте сучасна позичальна (іпотечна) система нашої держави ще перебуває в зародковому стані. Підвищення рівня її функціонування можливе не лише за допомогою залучення сучасних провідних іноземних технологій, а й шляхом використання власного історичного досвіду, шляхом аналізу фінансової політики державних земельних банків, які обслуговували земельний ринок Російської імперії наприкінці XIX – початку XX ст., частиною якої була на той час Україна.

Список літератури:

1. Гиндин І. Банки и промышленность в России: К вопросу о финансовом капитале в России / И. Гиндин. – М. ; Л. : Промиздат, 1927. – 208 с.
2. Мигулин П.П. Экономический рост русского государства за 300 лет (1613–1912) / П.П. Мигулин. – М., 1913. – 224 с.
3. Новікова І.Е. Формування вітчизняної банківської системи у другій половині XIX ст. (структура та функціональне призначення) / І.Е. Новікова // Історія народного господарства та економічної думки України : зб. наук. праць. Ч. 3. – К., 2009. – 300 с.
4. Приймак О.М. Позикова політика Селянського банку на Півдні України / О.М. Приймак // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – Вип. 9. – 188 с.
5. Крохмалюк Д. Банківська справа в Україні у складі Російської імперії (друга половина XIX ст. – 1917 р.) / Д. Крохмалюк // Вісник НБУ. – 2000. – № 9. – С. 58–63.
6. Чухась А. Селянський поземельний банк Російської імперії / А. Чухась, Г. Бобер // Вісник НБУ. – 2002. – № 4. – С. 60–61.
7. Наше дворянское землевладение // Новости и биржевая газета. – 1889. – 11(28) октября. – № 283.
8. Недоимки должников крестьянского земельного банка // Новости и биржевая газета. – 1892. – 4 (16) января. – № 3.
9. К деятельности крестьянского банка // Новости и биржевая газета. – 1891. – 24 августа. – № 230.
10. Енциклопедія українознавства: Словникова частина : в 11 т. / Наукове товариство ім. Шевченка ; гол. ред. проф. В. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк ; Львів : Молоде життя, 1954–2003.
11. Кириченко В.Є. Правові та організаційні засади діяльності Селянського поземельного банку / В.Є. Кириченко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 1. – С. 193–198.

12. Новости и биржевая газета. – 1895. – 10 января. – № 10.
13. Савич В. Державний земельний (іпотечний) банк як елемент інфраструктури іпотечного ринку / В. Савич // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 10–16.

Лантух І. В.

Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

К ВОПРОСУ О РОЛИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ В МОДЕРНИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Резюме

Анализируются статистические материалы относительно функционирования отечественной банковской системы, а именно Крестьянского поземельного банка, акционерных земельных банков, которые содействовали переходу сельского хозяйства в плоскость капиталистического производства. Особое внимание обращалось на систему ссуд для приобретения земли в частную собственность. Этот процесс рассматривался в динамике, охватывая период 1883–1890 гг., т. е. времени, когда в стране начался новый промышленный подъем. Проводится параллель с проблемой создания в современной Украине Государственного земельного банка, цель которого – модернизировать сельское хозяйство на пути к рыночным отношениям.

Ключевые слова: аграрная реформа, банковская система, Крестьянский поземельный банк, акционерные земельные банки, ссуды, ипотека.

Lantukh I. V.

Kharkiv National Automobile and Highway University

THE ROLE OF NATIVE BANKING SYSTEM IN THE MODERNISATION OF AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY IN THE LATE XIX- EARLY – XX CENTURIES

Summary

The article analyzes statistical data on the functioning of native banking system, namely the Peasant Land Bank, joint-stock land banks, which contributed to the transition of agriculture into the area of capitalist production. Particular attention was paid to the loan system for purchasing land in private ownership. This process was considered in dynamics, including the period 1883-1890 years, that was the time when the country began a new industrial boom. The problem of creating the State Land Bank in modern Ukraine – which aims to modernize agriculture towards market relations, is compared.

Keywords: agrarian reform, banking system, the Peasant Land Bank, joint-stock land banks, loans, mortgages.

УДК 330.1:316.324.8:001.895

Носик О. М.

Національний фармацевтичний університет

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розкрито зміст інноваційного розвитку в контексті суспільного, економічного, інноваційного підходів. Визначено сучасні характеристики інноваційного процесу, пов'язані з відкритими інноваціями. Обґрунтовано напрями глобалізації інноваційного процесу.

Ключеві слова: інноваційний розвиток, інноваційний процес, відкриті інновації, інноваційні мережі, інноваційне співробітництво, глобалізація інноваційної діяльності.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства як історичний процес його кількісних та якісних змін обумовлюється багатьма чинниками, серед яких пріоритетного значення в умовах постіндустріальних зрушень набувають інновації: виробничі, технологічні, управлінські, ринкові, соціальні тощо. Їхня провідна роль є головною характеристикою інноваційного типу суспільного розвитку, зміст якого є багатоаспектним, що обумовлено різноманітністю його сфер та галузей: інноваційний розвиток економіки та її складових; соціогуманітарної сфери, зокрема науки, освіти, охорони здоров'я, культури та ін.; рівнів: інноваційний розвиток підприємств, галузей, національної економіки, світового господарства; напрямів: інноваційний економічний, соціальний, техніко-технологічний, культурний, освітній розвиток.

Обґрунтування особливостей сучасного інноваційного процесу є важливим напрямом розв'язання наукової проблеми визначення чинників, напрямів та форм глобалізації інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттю особливостей та тенденцій інноваційного розвитку в сучасний період присвячено наукові праці українських та зарубіжних учених, серед яких П.А. Авдеев, М.О. Канаєва, В.О. Касьяненко, М.В. Колесник, А.Є. Никифоров, Є.Г. Панченко, А.Т. Тофанчук, Л.І. Федулова, Г. Чесбро.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасний період не знайшли ще комплексного наукового обґрунтування головні чинники та напрями глобалізації сучасного інноваційного процесу.